

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ПЕДАГОГІКА. ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 159.9:351.74(477)

Барко Вадим Вадимович,
кандидат педагогічних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник
ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0002-3836-2627

ПОЛІГРАФОЛОГІЧНІ МЕТОДИКИ ЗАПИТАНЬ ПОРІВНЯННЯ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ, ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ

Стаття присвячена проблематиці вивчення світового досвіду використання особливих поліграфологічних методик запитань порівняння групи поліграфологічних технік, які містять специфічні запитання порівняння (або контрольні запитання) і знаходять широке застосування в криміналістичній практиці. Розкрито можливості використання зазначених поліграфологічних методик у нашій державі в умовах війни, перспективи подальшого застосування в галузях безпекової, спеціальної (оперативної), правоохоронної діяльності і в роботі з персоналом.

Ключові слова: поліграф, поліграфологічні методики, запитання релевантні, запитання порівняння, надійність, валідність, точність.

Актуальність і важливість застосування поліграфологічних досліджень у галузях безпекової, оперативної, правоохоронної діяльності постійно підтверджується міжнародним і вітчизняним досвідом. У світі інтенсивно розвивається науковий напрям – наука поліграфа (Polygraph Science, PS), у США видається фаховий науковий журнал «Polygraph» [1].

За останні роки в нашій державі теорія і практика проведення поліграфологічних опитувань інтенсивно розвивається, поліграф знаходить застосування в державних структурах і сфері бізнесу. Відповідними нормативними документами передбачені поліграфні перевірки в Міноборони, Національній поліції, Нацгвардії, ДБР, БЕБ, УДО, СБУ. В Україні з 2017 року проводяться судові психологічні експертизи з використанням поліграфа. Предметом опитування із застосуванням комп'ютерного поліграфа є отримання орієнтувальної інформації щодо: ступеня ймовірності повідомленої опитуваною особою інформації; повноти наданої опитуваною особою інформації; джерела отриманої опитуваною особою інформації; уявлень опитуваної особи про певну подію та іншої орієнтувальної інформації, необхідної для конструювання версій розслідування певних подій. Головними напрямками використання поліграфологічних досліджень є підвищення ефективності вивчення персоналу при професійному доборі,

© Barko Vadym, 2024

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2024.1\(63\).22](https://doi.org/10.36486/np.2024.1(63).22)

Issue 1(63) 2024

<https://naukaipravoohorona.com/>

проведенні службових розслідувань і перевірок, а також здійснення кримінальних проваджень і психологічних експертиз [1]. Особливу актуальність поліграфологічні дослідження набули під час військової агресії проти України у зв'язку з необхідністю виявлення зрадників, шпигунів та диверсантів тощо.

Поліграфологічні методики запитань порівняння (ПМЗП) або контрольних запитань (ПМКЗ) (дещо застаріла назва) – це група методик психофізіологічного дослідження з використанням поліграфа (ПДВФ), яке проводиться з метою встановлення участі певної особи в конкретній події (інциденті) або визначенні достовірності її свідчень щодо знання фактичних обставин події. Таке дослідження ще називають діагностичним, на відміну від скринінгового – дослідження, яке проводять за відсутності повідомлення щодо події (інциденту) або звинувачення.

Поліграфологічні методики запитань порівняння (ПМЗП) є основою так званого доказового поліграфологічного дослідження, в якому застосовуються методики з найбільшою точністю, результати якого можуть бути представлені в суді. Відповідно до міжнародних стандартів, методики, які можуть застосовуватись як доказові, повинні мати середню точність не менше 90% без урахування невизначених результатів, відсоток яких не має перевищувати 20% [2].

У нашій державі поліграфологи у своїй роботі переважно застосовують скринінгові поліграфологічні дослідження. Наразі ПМЗП мало використовуються через низку методичних аспектів, пов'язаних із складністю формулювання запитань для цієї групи поліграфологічних методик, а також із проблематикою оцінювання результатів досліджень і визначення точності отриманих висновків.

Метою цієї статті є висвітлення актуального досвіду використання, особливостей і перспектив застосування в нашій державі групи поширених поліграфологічних методик запитань порівняння.

Завдання статті: а) розкрити теоретичне підґрунтя поліграфологічних методик запитань порівняння; б) охарактеризувати ефективність застосування ПМЗП; в) висвітлити методологію і методику їх використання; г) розкрити можливості застосування основних тестів ПМЗП у нашій державі.

У 1960 році відомий американський дослідник проблем емоцій та перцепції, методолог поліграфологічних опитувань Клів Бакстер розробив оригінальну методику контрольних запитань (або запитань порівняння) під назвою «Техніка (тест) зони порівняння Бакстера» (ТЗПБ). Це було вдосконаленням раніше розробленої у 40-роках методики нейтральних та релевантних запитань Джона Ріда. У новій техніці (тесті), яка тепер належить до групи ПМЗП, окрім релевантних і нейтральних, з'явилися нові типи запитань: «жертвовно-релевантне» про готовність обстежуваного давати правдиву інформацію, два контрольних запитання, що стосувались минулого опитуваної особи, та одне спеціальне контрольне питання, яке Бакстер назвав «симптоматичним». Метою цього запитання було визначити саме те, про що обстежуваного не запитують ані в контрольних, ані в релевантних питаннях, але про що він думає і переживає [2; 3].

Трохи пізніше Бакстер вдосконалив ТЗПБ, додавши до запитань цієї техніки ще три, за допомогою яких встановлювалось, чи підозрює обстежуваний кого-небудь у

вчиненні злочинної чи протиправної дії, чи знає він що-небудь про подію, з приводу якої проводиться дослідження, і чи сам брав у ній участь. Ці три питання скорочено назвали ПЗВ (Підозра, Знання, Ви особисто). Таким чином ученим розроблено нову технологію, яку назвали «Модифікований тест зони порівняння (МТЗП)» (англійською – Modified Zone Comparison Test (MZCT SKY; Suspect, Know, You) [3; 4].

На думку Бакстера, вдосконалену методику «МТЗПБ» варто було застосовувати у тому випадку, коли існувала ймовірність, що обстежуваний реагує на релевантні запитання не тому, що сам вчинив дію, а тому, що підозрює або знає, хто був її виконавцем, але не хоче в цьому зізнатися.

Обидві методики запитань порівняння Бакстера швидко отримали широке визнання і поширення в США і усьому світі. Вони були рекомендовані, насамперед, для досліджень у кримінальних справах, особливо у випадках, коли важливо було перевірити участь особи у одній-двох подіях. Бакстер також винайшов метод числової оцінки результатів тестування (поліграм) у балах. За результатами дослідження він міг робити три варіанти висновків: обстежуваний винуватий (DI), невинуватий (NDI), результат невизначений (INC). Важливо, що Бакстер при використанні своїх технік мало уваги приділяв оцінці поведінки обстежуваного, вербальним та поведінковим ознакам, які супроводжують його висловлювання, вважаючи цю інформацію незначущою [5].

Під час дослідження застосовувались методи аналізу наукових джерел, психофізіологічне опитування із застосуванням поліграфа (поліграфологічне опитування); аналіз поліграм; анкетування, експертне оцінювання (на основі останнього визначався рівень успішності професійної діяльності працівника); кореляційний аналіз. Статистичну обробку отриманих емпіричних даних здійснено за допомогою застосування стандартизованого пакету програм IBM SPSS Statistics 23.0. Експериментальне дослідження проводилось поетапно. Усього обстежено близько ста поліграм (графічних результатів поліграфологічного дослідження), опитано більше п'ятдесяти експертів-поліграфологів, які працюють у правоохоронних органах держави.

Світовий досвід застосування поліграфологічних досліджень, заснованих на ідеях Бакстера із використанням ПМЗП, свідчить про досить високу їхню точність.

Так, надійність методик досліджували Бакстер, Нелсон, Відацкі та інші, вони встановили досить високі коефіцієнти кореляції, від 0,57 до 0,88 (для трьох категорій рішень – DI, NDI, INC). У мета-аналізі групи тестів Бакстера відзначається, що середня їх точність становить від 0,79 до 0,93, що майже виключає випадковість при прийнятті рішення. Наголошується, що методики Бакстера відповідають усім вимогам валідності, встановленим Американською поліграфологічною асоціацією (АРА), включаючи описи формату тестових запитань, проведення тестування, правила оцінювання результатів дослідження і прийняття рішень [3; 6; 9].

Цікаві результати отримані при використанні методу оцінки точності «Повторне оцінювання», який передбачає ще одне оцінювання тих самих поліграм тими самими поліграфологами через певний проміжок часу. Так, семи поліграфологам були надані двадцять поліграм на нове оцінювання через три місяці після проведення першого. Результати повторного оцінювання збіглися з попередніми у 86% випадків, інакше

кажучи, 14% оцінок через три місяці були змінені. У подібному експерименті Барланда поліграфологи отримали ті ж поліграми через шість місяців. Результати збіглися з попередніми у 84,4% випадків. Іншими словами, у 15,6% випадків оцінили реакції інакше, ніж раніше [6].

Бакстер запровадив п'ять типів запитань, які використовуються в поліграфологічних тестах діагностичного типу: релевантні (перевірочні, значущі), контрольні (порівняння), жертовні, симптоматичні, ірелевантні [2; 5]. Кваліфіковане формулювання питань є виключно важливим етапом підготовки до процедури дослідження. Незалежно від тих або інших методичних цілей, усі питання мають відповідати певним вимогам.

Так, запитання мають бути складені тією мовою, яка є рідною для респондента. Вони повинні передбачати тільки односкладові відповіді «Так» або «Ні». Недопустимі питання, що вимагають розгорнутих відповідей. Питання повинні формулюватися гранично просто. Вони мають бути зручними для вимови, тому поліграфологу бажано заздалегідь перевірити формулювання усіх питань уголос. Слід уникати слів, у яких невідомий (чи викликає сумнів) склад, на якому треба робити наголос. Питання мають бути коректними за змістом. Зміст має виключати двозначність, тобто містити тільки один факт або одну дію, мати єдине смислове значення. Питання слід формулювати максимально коротко (особливо перевірочні), оскільки довгі питання можуть виявитися громіздкими і малозрозумілими для респондента.

При формулюванні запитань треба враховувати інтелектуально-освітній рівень, особливості лексики, сленг, діалект, жаргон обстежуваного. Якщо у респондента низький рівень, він знає і застосовує тільки слова і вирази, що містять жаргонні або грубі еквіваленти загальноприйнятих понять, то такі слова, за необхідності, можуть бути використані в питаннях. Формулювання запитання не повинно виражати недовіру фахівця до респондента. Слід також уникати подвійних заперечень.

Релевантні (значущі, перевірочні) питання.

Ці питання адресовані до події, яка сталася і є метою проведення тесту. Питання для перевірки дозволяють з'ясувати: чи має респондент відношення до досліджуваної події; чи був респондент на місці події на актуальний момент часу; чи має респондент яку-небудь інформацію відносно причетних до події людей; чи володіє респондент будь-якою інформацією про обставини події.

Виділяють два підтипи релевантних запитань: а) сильні запитання; б) слабкі.

Є кілька основних вимог до формулювання сильних релевантних запитань. Так, подібні питання мають: стосуватися основної, первинної події, причетність до якої встановлюється; перевіряти факт безпосередньої участі обстежуваного у цій події; містити активне дієслово, яке характеризує подію; бути лаконічними; уникати звинувачення; передбачати відповідь “ні” на поставлене запитання. Прикладом сильних релевантних запитань можуть бути такі: «Ви вкрали гроші з сейфа?» (Чи вірним є твердження, що гроші вкрали Ви?); «Ви стріляли в Джона М.?» (Чи вірне припущення, що стріляли Ви? Той, хто стріляв у Джона М., це Ви?).

Слабкі релевантні запитання дещо відрізняються від сильних, їх характерними ознаками є: віднесення до вторинної події, яка є менш значущою, ніж основна,

супроводжує останню, наприклад, будь-яка допомога злочинцю, спільне планування злочину тощо; спрямованість на встановлення факту непрямого залучення особи до злочину, зокрема володіння інформацією про осіб, які його скоїли. Прикладами слабких релевантних запитань можуть бути: «Ви допомогли вкрати гроші з сейфу?», «Ви знаєте точно, хто вкрав ці гроші?». Слабкі релевантні запитання можуть бути пов'язані зі свідченнями, вони спрямовані на встановлення додаткової інформації про обставини скоєння злочину, місце знаходження вкраденого майна тощо. Прикладом цього типу релевантного запитання може бути: «Ви знаєте, де зараз знаходяться вкрадені гроші?».

Існує низка загальних вимог до формулювання релевантних запитань. Основними з них є такі: а) спрямованість на найбільш тяжкий злочин, у випадку, якщо їх скоєно декілька; б) фокусованість запитання на релевантній події, яка чітко визначає сутність дій злочинця; в) точність і стислість – означають, що питання слід формулювати коротко і зрозуміло для обстежуваного; г) спрямованість лише на одній події, відсутність можливості подвійного тлумачення запитання.

Цікаво, що опонент К. Бакстера Д. Ліккен критикував форму запитань типу: «Це Ви стріляли в Джонса?», аргументуючи це тим, що реакція невинуватої особи матиме вигляд:

$$R_i = LiFi (1-Ci/2)+M1;$$

а реакція винної особи:

$$R_g = LgFi (1+Cg/2)+ M2,$$

де: М – середня реакція на нейтральні питання;

L – реактивність (лабільність) обстежуваного;

F – страх обстежуваного перед наслідками опитування;

C – переконаність обстежуваного в ефективності опитування (від -1 до +1).

Таким чином, якщо опитуваний невинуватий і говорить правду, не боїться, низько лабільний (L=0), то формула набуває вигляду:

$$R_i = 0(1-C/2)+M$$

Тобто реакція на релевантне запитання дорівнюватиме середній реакції на нейтральні запитання. Проте, якщо невинувата людина боїться тестування, невпевнена в ефективності процедури, реакція на релевантне запитання буде значно більшою, ніж на нейтральне (щоправда, за теорією Бакстера порівнюються реакції на релевантне і контрольне запитання) [6].

Нейтральні запитання (ірелевантні).

Ірелевантне – це, зазвичай, перше запитання поліграфного тесту. Воно представляє собою нейтральне запитання, не пов'язане із досліджуваною подією. Ірелевантне запитання не враховується при аналізі результатів, воно формулюється так, щоб обстежуваний дав відповідь «так». Приклади: «Ваше ім'я Олександр?»; «Ви народились в Україні?»; «Сьогодні п'ятниця?» тощо.

Ірелевантні запитання використовуються не лише на початку опитування, а й на інших його етапах у тих випадках, коли необхідно стабілізувати емоційний стан обстежуваного, уникнути можливих викривлень під час запису діаграми. Вони призначені для: визначення фонового рівня реактивності респондента і, за необхідності,

його корекції, відновлення фізіологічної реактивності після використання ситуаційно значимих питань; виконання «буферної» ролі. За їхньою допомогою можна: порівняти і оцінити реакції респондента на перевірочні та контрольні питання; зменшити раптові реакції, викликані сторонніми чинниками; розмежувати реакції на перевірочні та контрольні питання; виявити реакцію «полегшення» після перевірочних питань. Загальні правила, що пред'являються до нейтральних питань: вони мають бути максимально простими, зрозумілими і звичними; вони не повинні мати безпосереднього відношення до мети дослідження; відповідь респондента має бути чіткою (так); відповідь респондента має бути однозначно правдивою.

Контрольні (запитання порівняння).

Контрольні запитання призначені для порівняння рівня реагування на них з реакцією на питання для перевірки. Це є група спеціальних питань, які передбачають імовірно неправдиве висловлювання з боку обстежуваного під час відповіді.

Бакстером висувається припущення, відповідно до якого правдива (невинувата) особа більшу увагу приділятиме контрольним питанням, ніж релевантним, а неправдива (винна) особа приділятиме більшу увагу релевантним запитанням, порівняно з контрольними (теорія психологічного комплексу). Це пояснюється тим, що контрольне питання, як правило, стосується злочинів, правопорушень, обманів, які могли бути допущені обстежуваним у минулому. Для правдивого суб'єкта, який не скоював злочину, в якому він підозрюється, навіть незначні правопорушення в минулому є джерелом емоційного стресу, оскільки він прагне представити себе у відповідях з найкращого боку, відповісти негативно на запитання про соціально несхвалювану поведінку раніше. Водночас неправдивий суб'єкт більше стурбований скоєним ним реальним злочином, ніж незначними проступками в минулому, отже, його реакції на релевантні запитання будуть значно перевищувати реакції на контрольні.

Контрольні запитання, як і релевантні, повинні бути простими, короткими, зрозумілими для обстежуваного. При їх формулюванні необхідно дотримуватись низки умов, зокрема: вони не повинні бути безпосередньо пов'язаними з релевантною подією, відносно якої проводиться тестування (наприклад, якщо релевантним запитанням є: «Ви вкрали з квартири відеокамеру?», то контрольним може бути: «До січня 2024 року Ви вкрали що-небудь цінне?»); контрольне запитання слід відокремити від релевантного часовими межами (наприклад, якщо у грудні 2023 року з кімнати в офісі було вкрадено портмоне з грошима, то контрольні запитання можуть бути сформульовані так: «До 2023 року Ви вкрали що-небудь цінне у людей, які довіряли Вам?» або «До Вашого приходу на роботу в офіс Вам доводилось вкрати що-небудь цінне?»; контрольне запитання має містити активне дієслово, чітко відбивати сутність події (вкрав, пограбував, зґвалтував, підпалив тощо); вони повинні бути максимально широкими, тобто охоплювати якомога більше минулого життєвого досвіду обстежуваного. Вважається, що чим ширшими будуть часові і просторові межі, тим сильнішим буде контрольне питання (наприклад, при обстеженні 28-річного підозрюваного за фактом незаконного володіння пістолетом контрольні запитання можуть бути сформульовані так: «До Вашого 28-річчя Ви володіли незаконно вогнепальною зброєю?»; «До Вашого

28-річчя Ви володіли незаконно будь-якою зброєю?». Друге запитання ширше, ніж перше, отже, воно краще виконуватиме функцію контрольного. Контрольні питання мають передбачати неправдиві відповіді респондента або провокувати складнощі та сумніви відносно вибору правдивої або неправдивої відповіді. Отже, вони повинні мати високу міру суб'єктивної значущості для респондента.

Контрольні питання «ймовірного обману або вірогідної брехні» – це найпоширеніший тип контрольних запитань. Вони діляться на ті, що «виключають подію» і «не виключають».

А) *контрольне питання, що виключає подію*, не стосується теми дослідження; відокремлюється від релевантної події за часом, місцем чи категорією; має бути широким за обсягом і часом, охоплювати якомога більше життєвого досвіду особи.

Б) *контрольне запитання, що не виключає подію*, будується на темі події, що перевіряється. Приклад: «Ви крадете щось цінне на місці роботи?». Вони можуть бути дещо відстрочені за часом від досліджуваної події, але розглядають той же вид дій, який відповідає меті дослідження. Наприклад, «Минулого тижня Ви що-небудь крали на роботі»? «Минулого місяця Ви що-небудь украли на роботі»? (За умови, що метою дослідження є розкрадання грошей).

Таким чином, психологічними особливостями формулювання контрольних запитань є: а) спрямованість на той же клас подій, відображених у релевантних запитаннях; б) простота, стислість, зрозумілість; в) відокремленість від релевантного запитання часовими або просторовими межами; г) максимальна широта запитання; д) наявність у запитанні активного дієслова; е) відсутність прямого зв'язку з релевантним запитанням; ж) очікування відповіді «Ні» від суб'єкта.

Жертовні питання.

Як правило, обстежувані незалежно від правдивості відповіді під час поліграфного обстеження дають реакцію на перше запитання з приводу події. Саме тому було сконструйоване жертовне запитання, яке передусь першому релевантному і призначене для зменшення реакції обстежуваного на нього. Жертовне запитання не враховується під час обробки результатів обстеження, воно виконує роль буфера. Для нього розроблене спеціальне формулювання, яке передбачає стверджувальну відповідь. У більшості технологій жертовне питання формулюється приблизно так: «Що стосується угону автомобіля «Тойота», Ви згодні давати правдиві відповіді?»; «Стосовно нападу на інкасатора Ви будете відповідати правдиво на запитання?».

Симптоматичні питання.

Симптоматичне питання призначене для визначення наявності певної невідомої події (злочину, правопорушення), яка не пов'язана із темою цього поліграфного екзамену, але має для обстежуваного велике значення, можливо, більше, ніж релевантна подія, щодо якої проводиться екзамен. Як правило, відповідь на симптоматичне питання негативна. Наприклад: «Ви боїтесь з мого боку запитання, про яке я не попереджував у попередній бесіді?» Симптоматичне запитання дає екзаменатору можливість дізнатись про залучення суб'єкта до певних подій, які він приховує і які, можливо, матимуть непряме відношення до розслідуваного злочину. Бакстер вважав, що значні реакції

на симптоматичні запитання свідчать про невинуватість особи, або, принаймні, про неможливість прийняття рішення.

Розглянемо структуру сучасного тесту «Федеральний тест зони порівняння (ФТЗП)», англійською – «Federal Zone Comparison Test (FZCT)», розроблений на базі ТЗПБ Бакстера, який широко використовується правоохоронцями США і багатьох країн.

Тест проводиться у трикратній повторності, послідовність запитань представлена нижче:

Федеральний тест зони порівняння (ФТЗП)
(Federal Zone Comparison Test (FZCT))

				z1		z2			z3	
1) 1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
I	Sac	Sym	C	R1	C	R1	Sym	C	R2	
2) 1	2	3	4	7	6	5	8	9	10	
I	Sac	Sym	C	R1	C	R1	Sym	C	R2	

3) Повтор запитань у послідовності опитування № 1.

Обстежуваному, який перевіряється на причетність до крадіжки грошей, ставлять такі запитання:

1. Ви живете в Києві? (нейтральне);
2. Стосовно вкрадених з сейфу грошей, Ви згодні говорити правду? (жертвне);
3. Ви побоюєтесь питання, яке ми не обговорювали? (симптоматичне);
4. За час навчання в училищі Ви вкрали що-небудь цінне? (контрольне);
5. 5 тис. доларів з сейфу вкрали Ви? (релевантне сильне);
6. До Вашого 20-річчя Ви вкрали що-небудь у близьких Вам людей? (контрольне);
7. 5 тис. доларів з сейфу привласнили Ви? (релевантне сильне);
8. Ви боїтесь, що я почну перевірку не тільки за цією темою? (симптоматичне);
9. На попередньому місці роботи Ви крали у людей, які Вам довіряли? (контрольне);
10. Вам відомо, хто вкрав гроші з сейфу? (релевантне слабе).

Як видно, тест включає в себе три релевантні і три контрольні запитання. Психофізіологічні реакції, отримані при відповідях, порівнюються за трьома зонами (**z1; z2; z3**); якщо реакція на релевантне запитання у кожній окремій зоні перевищує реакцію на контрольне, в таблиці обліку ставиться знак «-»; якщо навпаки – знак «+».

Якщо до тесту FZCT додати три питання групи ПЗВ (Підозра, Знання, Ви), утвориться Модифікований тест зони порівняння «МТЗП», (англійською – Modified Zone Comparison Test (MZCT SKY (Suspekt, Know, You) з тринадцяти запитань, у якому виникає четверта зона порівняння, як показано нижче:

Модифікований тест зони порівняння (МТЗП)
Modified Zone Comparison Test (MZCT)

					z1					z3				z4
1)	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
	I	Sac	Sym	C	R1	C	R1	Sym	C	R2	C	R2	R1	
2)	1	2	3	4	7	6	5	8	9	10	11	12	13	
	I	Sac	Sym	C	R1	C	R1	Sym	C	R2	C	R2	R1	

3) Повторення запитань у послідовності опитування № 1.

Використання додаткової четвертої зони уможливлює уточнення висновку щодо винуватості чи невинуватості обстежуваного.

При аналізі поліграм поліграфолог візуально порівнює величини кривих рівня психофізіологічних реакцій при відповіді на релевантні і контрольні запитання, беручи до уваги основні показники (амплітуда, частота, тривалість реакції, зміни в базовій лінії тощо). Результати фіксуються за допомогою три- або семибальної порядкової шкали (+1; 0; -1; або +3; +2; +1; 0; -1; -2; -3;) залежно від того, яка реакція сильніша (знак “+” ставиться тоді, коли за певним параметром реакція на контрольне запитання перевищує реакцію на релевантне, знак “-“, коли навпаки).

За методом Бакстера при проведенні FZCT порівняння здійснюється по трьох зонах – перша (запитання №№ 4, 5, 6), друга (запитання №№ 6 і 7), третя (запитання №№ 9 і 10). Додатково аналізується рівень стресу, викликаного відповідями на запитання №№ 11 (Підозра), 12 (Знання), 13 (Ви). Кількість отриманих по кожній зоні плюсів і мінусів підраховується, заключне порівняння балів свідчитиме про правдивість відповідей обстежуваного.

Так, при використанні «Федерального тесту зони порівняння» необхідно дотримуватись таких правил визначення винуватості чи невинуватості особи:

обстежуваний вважається винуватим (неправдивим), якщо при застосуванні трибальної шкали підрахунку було зафіксовано –3 бали хоча б в одній з трьох досліджуваних зон, або –6 балів і більше сумарно по трьох плямах (якщо знак «–» зафіксовано в кожній зоні);

обстежуваний вважається невинуватим (правдивим), якщо по кожній зоні в його відповідях був зафіксований позитивний бал і в сумі було набрано +6 або більше балів; рішення відносно правдивості обстежуваного вважається неприйнятим, якщо зафіксовано будь-який інший, крім зазначених, результат.

Наявність різних типів запитань у ПМЗП висуває особливі вимоги до проведення передтестової бесіди з обстежуваним. Під час такої бесіди поліграфолог зобов'язаний не тільки виконати обов'язкові етапи підготовки особи до опитування (отримати добровільну згоду на проведення опитування, повідомити про мету тестування і права обстежуваного, розповісти про принципи роботи приладу і його точність, встановити правила поведінки і наголосити недопустимості спроб протидії при проведенні дослідження тощо), а й ознайомити обстежуваного із запитаннями, які будуть поставлені.

Першими зачитуються релевантні запитання, які побудовані так, щоб обстежуваний міг чітко відповісти «ні». Наступними в порядку обговорення йдуть питання порівняння.

Це дуже важливий етап, оскільки неправильне реагування на запитання порівняння при проведенні тесту може призвести до помилкових результатів. Тому поліграфолог наголошує на тому, що чесна людина, очевидно, в своєму минулому не вчиняла злочинів і протиправних дій, на відміну від крадія чи грабіжника, якого потрібно виявити. Таким чином поліграфолог підводить обстежуваного до необхідності запитань про його можливе кримінальне минуле і важливість отримання відповіді «ні» на них (запитання ймовірного обману). Саме за допомогою такої передтестової бесіди створюються умови для того, щоб чесний обстежуваний був більше стурбований запитаннями порівняння, а нечесний (правопорушник, злочинець) – релевантними.

На завершення передтестової бесіди обговорюються також інші типи запитань. Проведення грамотної і ефективної передтестової бесіди – чи не найскладніший етап при застосуванні ПМЗП. Не випадково, чимало експертів і критиків цього методу наголошують, що дуже складно реально підібрати запитання порівняння, яке б за своєю значущістю відповідало релевантному.

Розглянуті поліграфологічні методики запитань порівняння - Федеральний тест зони порівняння (ФТЗП) і Модифікований тест зони порівняння (МТЗП), а також деякі інші (Техніка генеральних запитань, Модифікована техніка генеральних запитань, Техніка Бакстера «Ю-Фейз», Техніка «ЮТА» тощо) за роки свого практичного застосування в багатьох країнах світу підтвердили достатньо високу ефективність. У разі розкриття і розслідування злочинів точність поліграфологічного тесту такого типу сягає 98%. У деяких роботах В.І. Барка та О.В. Вагіної показано, що розглянуті поліграфологічні методики запитань порівняння можуть бути адаптовані і використовуватись з метою проведення скринінгового дослідження, наприклад, при прийомі особи на роботу (службу) до правоохоронного органу, щоправда точність такого дослідження дуже зменшується і не перевищує 77–80% (хоча для скринінгових процедур, які дають орієнтовну інформацію про кандидата на посаду, таких значень буває, зазвичай, достатньо) [4; 8]. Таким чином, перспективи подальшого застосування поліграфологічних методик запитань порівняння в нашій країні не викликають сумнівів.

Отже, в багатьох країнах світу і нашій державі при застосуванні поліграфа широко застосовуються поліграфологічні методики запитань порівняння або контрольних запитань (ПМЗП). Вони містять чітку структуру і послідовність запитань, які диференціюються, кожне запитання виконує певну роль і, як видно із зазначеної інформації, потребує дотримання низки психологічних вимог до їх формулювання. Застосування методик запитань порівняння потребує грамотного проведення передтестової бесіди із використанням деяких маніпулятивних психологічних технологій, які спрямовані на привертання уваги респондента саме до цих запитань. Незважаючи на критику цієї групи поліграфологічних технік з боку прихильників скринінгових підходів до такого типу поліграфологічних досліджень, тести запитань порівняння демонструють високі і прийнятні показники валідності і надійності (у середньому від 80 до 98%), вони продовжують розвиватися і вдосконалюватись. На сьогодні найбільш валідними і надійними поліграфологічними техніками групи ПМЗП вважаються Федеральний тест зони порівняння (ФТЗП), Модифікований

тест зони порівняння (МТЗП), Техніка генеральних запитань (ТГЗ), Модифікована техніка генеральних запитань (МТГЗ), Техніка Бакстера «Ю-Фейз» і Техніка «ЮТА» тощо. Усі вони ґрунтуються на порівнянні величини психофізіологічних реакцій на релевантні і контрольні запитання за певними зонами і бальній системі визначення ступеня правдивості відповідей респондентів. Методики ПМЗП й сьогодні широко застосовуються поліграфологами нашої країни і за кордоном з метою попередження, розкриття і розслідування злочинів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Психологічні засади поліграфних досліджень в Національній поліції України: науково-практичний посібник / В.П. Остапович, В.І. Барко, Н.Ю. Ярема, В.В. Барко; за заг. ред. В.О. Криволапчука. Київ: ДНДІ МВС України, 2018. 149 с.
2. *Backster C.* Standardized polygraph notepack and technique guide : Backster zone comparison technique. Cleve Backster: New York. 1963.
3. Backster School of Lie Detection. Basic Polygraph examiner's course chart interpretation notebook. Backster School of Lie Detection: San Diego. 2011.
4. *Барко В.І.* Психологічні аспекти поліграфного тестування в системі МВС України. *Наукові записки інституту психології*. 2005. № 26. С. 80–84.
5. Методика проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа. Всеукраїнська асоціація поліграфологів: навчальний посібник. Київ, 2015. 85 с.
6. *Відацькі Я.* Історія поліграфологічних досліджень. Київ: ТОВ «7ВС», 2023. 184 с.
7. Оцінка достовірності: наукові дослідження та практика. Київ: ГО «Колегія поліграфологів України», 2022. № 5. 332 с.
8. *Вагіна О.В.* Психологічні чинники використання поліграфних опитувань осіб правоохоронними органами України: автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06. Харків, 2018. 22 с.
9. *Nelson, R.* (2013). Backster Polygraph Techniques and the APA Standards of Practice. *Polygraph*. 2013. № 42 (1). P. 29–34.

REFERENCES

1. *Psykhologichni zasady polihrafnykh doslidzhen v Natsionalnii politsii Ukrainy*. “Psychological principles of polygraph examinations in the National Police of Ukraine”: scientific and practical guide / V.P. Ostapovych, V.I. Barko, N.Yu. Yarema, V.V. Barko; in gen. ed. V.O. Kryvolapchuk. K.: State Research Institute MIA Ukraine, 2018. 149 p. [in Ukrainian].
2. *Backster, C.* (1963). Standardized polygraph notepack and technique guide: Backster zone comparison technique. Cleve Backster: New York [in English].
3. Backster School of Lie Detection. Basic Polygraph examiner's course chart interpretation notebook. Backster School of Lie Detection: San Diego. 2011 [in English].
4. *Barko, V.I.* (2005). *Psykhologichni aspekty polihrafnoho testuvannia v systemi MVS Ukrainy*. “Psychological aspects of polygraph testing in the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine”. *Scientific Notes of the Institute of Psychology*. K. No. 26. P. 80–84 [in Ukrainian].
5. *Metodyka provedennia psykhofiziologichnykh doslidzhen iz zastosuvanniam polihrafa*. “The method of conducting psychophysiological research with the use of a polygraph”. All-Ukrainian association of polygraph experts: training manual. K., 2015. 85 p. [in English].
6. *Vidatsky, Ya.* (2023). *Istoriia polihrafologichnykh doslidzhen*. “History of polygraph research”. K.: LLC “7VS”. 184 p. [in Ukrainian].

7. Otsinka dostovirnosti: naukovi doslidzhennia ta praktyka. "Reliability assessment: scientific research and practice". K.: NGO 'College of Polygraphologists of Ukraine', 2022. No. 5. 332 p. [in Ukrainian].

8. Vahina, O.V. (2018). Psykholohichni chynnyky vykorystannia polihrafnykh opytuvan osib pravookhoronnymy orhanamy Ukrainy. "Psychological factors of the use of polygraph interviews of persons by law enforcement agencies of Ukraine": Candidate's thesis: 19.00.06. Kharkiv. 22 p.[in Ukrainian].

9. Nelson, R. (2013). Backster Polygraph Techniques and the APA Standards of Practice. *Polygraph*. No. 42 (1). P. 29–34 [in English].

UDC 159.9:351.74(477)

Barko Vadym,

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher,
Leading Researcher, State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-3836-2627

POLYGRAPH TECHNIQUES OF COMPARISON QUESTIONS: THEORY AND PRACTICE OF RESEARCH, PROSPECTS OF APPLYING

The article is devoted to the problem of studying the world experience of using special polygraph techniques of comparison questions - a group of polygraph techniques containing specific comparison questions (control questions) and widely used in forensic practice. The article examines theoretical and psychological approaches underlying the development and application of the considered polygraph techniques. It also reveals the historical aspect of the development and implementation of polygraph techniques of comparison questions, differentiating them from screening ones. Finally, it presents a balanced assessment of the techniques' positive aspects and limitations. This paper also outlines the efficiency of the application of this group of techniques, as well as the methodology and technique of their use, the structure of the tests and the technology of empirical calculation of the results on a point scale. It also discloses the possibilities of application of the main tests in our state, presents data on their reliability and validity, and outlines the requirements to the main types of polygraph questions used in them. The author notes that the polygraph techniques under consideration have a clear structure and sequence of differentiated questions, with each question fulfilling a specific role. This group of polygraph techniques is often criticized by those who adhere to screening approaches to this type of research. However, tests of comparison questions demonstrate high and acceptable validity and reliability, and they continue to develop and improve. Therefore, there is no doubt about the prospects for their further use. The most valid and reliable polygraph techniques are presented, namely the Federal Comparison Zone Test (FZT), the Modified Comparison Zone Test (ZZT), the General Question Technique (GQT), the Modified General Question Technique (GQT), the Baxter U-Phase Technique and the Technique "UTA", which is widely used by polygraph examiners in our country and abroad for the purpose of prevention, detection and investigation of crimes.

© Barko Vadym, 2024

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2024.1\(63\).22](https://doi.org/10.36486/np.2024.1(63).22)

Issue 1(63) 2024

<https://naukaipravookhrona.com/>

The potential for utilizing the specified polygraph techniques in our country during wartime, as well as the likelihood of their continued deployment in the domains of security, special operations, law enforcement, and personnel management, are also elucidated.

Keywords: Polygraph, polygraph techniques, relevant questions, comparison questions, reliability, validity, accuracy.

Отримано 27.03.2024